

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De herontdekking van de zoektocht naar waarheid

De economische crisis maakt pijnlijk duidelijk hoe het menselijk handelen uit de hand kan lopen. Eens te meer geldt dat voor een wereld waarin morele oordelen subjectief zijn geworden en jongeren hoofdzakelijk leren vooral uit zichzelf te putten. Maar zo ontbeert vooruitgang elke richting en perspectief. Alleen in de klassieke zoektocht naar het ware en het goede dat buiten ons ligt, kan grond voor beschaving gevonden worden.

door Maarten Neuteboom

De auteur (1983) is voormalig vicevoorzitter van het CDJA en studeert rechtsfilosofie in Leiden.

*In die dagen was er geen koning over Israël;
ieder deed wat goed was in zijn ogen.¹*

VING MIJN MIDDELBARESCHOOLPERIODE nog aan in een periode dat geen van mijn klasgenoten in het bezit was van een mobiele telefoon, mijn zeven jaar jongere zusje kreeg er vanzelfsprekend eentje toen zij naar de brugklas ging. Materiële en technische vooruitgang overspoelt mijn generatie. Nog herinner ik mij levendig dat ik tijdens de invoering van de euro in 2002 samen met mijn toen 10-jarige zusje in de plaatselijke supermarkt stond. Sterk leefde bij mij het besef dat ik het meemaakte dat er historie werd geschreven, maar mijn zusje rekende voordat ik het goed en wel in de gaten had haar gekochte snoepjes volkomen *au naturel* af, zoals ze dat ook altijd met guldens had gedaan. Het kleine meisje werd opgenomen in de economische vooruitgang, die haar en ons constant moet voorzien van nieuw gemak, welvaart en groter geluk. De charme van het geld wisselen die de Europese lappendeken kenmerkte werd voor haar opgeheven,

zodat — zeggen Europese politici dan — shoppen in Florence nu een stuk gemakkelijker is geworden. De Europese integratie ziet de Europese mens immers in de eerste plaats als *homo economicus*.

De westerse moderne mens is de eenentwintigste eeuw binnengegaan in de wetenschap dat hij al decennia lang in een tijd leeft waarin zijn mogelijkheden bijna onbegrensd lijken. Een enorme en ongekend snelle technische vooruitgang heeft de wereld tot een *global village* gemaakt waarin gemak, comfort en luxe de mens ten dienste staan. De gehele werkelijkheid lijkt het werk van onze handen. Steeds dieper kunnen wij ingrijpen in de processen van leven en dood. Vele geheimen die in de schoot van de schepping verborgen liggen, moet de natuur prijsgeven door het onderzoek van volhardende natuurwetenschappers. De onderwerping van de natuur en het aanwenden daarvan voor onze wensen en doelen mag dan misschien het negatieve effect van het broeikas-effect met zich meebrengen, maar ook dat denken wij wel te kunnen beheersen. Natuurlijk, het heet *an inconvenient truth* te zijn en het is verontrustend, maar met behulp van miljarden

euro's zal het gehele wereldklimaat zich wel weer in de door ons gewenste richting bewegen. De jongste crisis is er één van financiële aard en de ontreddering die zich van steeds meer economen meester maakt, heeft ondanks de ernst van de situatie bijna iets komisch. Totdat de werkelijkheid ons inhaalde, geloofden de meeste economen

Alle technische vooruitgang is dubieus en ten slotte verwoestend, als het niet samengaat met een morele bloei

rotsvast dat een situatie vergelijkbaar met de jaren '30 onmogelijk was, omdat we met onze huidige kennis van het economische systeem tijdig en goed zouden kunnen ingrijpen. Inmiddels moeten wij volgens minister Bos van Financiën rekening houden met een tijd waarin het welvaartspeil lager zal zijn dan dat waaraan wij gewend zijn geraakt.

Geloof in materiële vooruitgang is per definitie te optimistisch, maar dit geloof kan nu voor wie dat nog niet begrepen had voorlopig in de ijskast. Daar waar immers het menselijk handelen in vrijheid plaatsgrijpt, is altijd de mogelijkheid aanwezig dat het mislukt. De vraag naar het immateriële vooruitgangsideaal van jongeren, die in dit nummer van CDV centraal staat, is daarmee een heel actuele kwestie. Een kwestie waarvan paus Benedictus XVI schrijft 'dat evident is geworden dat alle technische vooruitgang dubieus en ten slotte verwoestend is, als het niet samengaat met een morele bloei'.² Het werpt de vraag op of het niet zo is dat ondanks al ons kennen en kunnen omtrent de schepping, wij er tegelijkertijd steeds minder

van zijn gaan begrijpen, omdat we immateriële waarden veronachtzaamd hebben. De kredietcrisis is een recent voorbeeld van waar verwaarlozing van het immateriële, in dit geval het onvoldoende beteugelen van onze hebzucht, toe kan leiden. Voordat we de nader op de kwestie van het immateriële ingaan, zullen we echter in kort bestek aandacht besteden aan de toename van de welvaart en een aantal fundamentele morele veranderingen die in de periode na de Tweede Wereldoorlog plaatsvonden.

De toename van welvaart is indrukwekkend voor wie onze huidige samenleving vergelijkt met die van vlak na de Tweede Wereldoorlog. De oorlog had een spoor van vernieling achtergelaten in een Europa dat toch al zwaar was getroffen door de crisisjaren. In Nederland werkte het in de oorlog geknechte volk hard om het land weer op te bouwen. Niet alleen in materieel opzicht werd een wederopstanding bewerkstelligd, maar ook geestelijk: er was hernieuwde aandacht voor de klassieke en christelijke fundamentele van de Europese beschaving. Vele series en boekjes die vlak na de Tweede Wereldoorlog zijn uitgegeven getuigen hiervan. Denk bijvoorbeeld aan de serie *Gastmaal der eeuwen. Tafereelen uit de cultuurgeschiedenis van Europa* en de serie *Cultuurhistorische monografieën*. Ook het boek *Europeesche geest* onder redactie van W. Banning en J.D. Bierens de Haan getuigt hiervan. Gezagsgetrouwheid, soberheid, eenvoud, een sterke moraal en een indrukwekkend arbeidsethos waren de eerste tien jaar na de oorlog de kenmerkende karaktertrekken. Voor de mensen van toen mogen wij wel een zeer grote waardering koesteren om de wijze waarop zij zich na alle ontberingen hebben herpakt.

Een belangrijk en dramatisch omslagpunt in de geschiedenis na de Tweede Wereldoorlog wordt gevormd door de protestgeneratie van 1968. Deze generatie groeide over het algemeen op in steeds luxer wordende omstandigheden die gedragen werden door een goed groeiende economie. De opbouw van de verzorgingsstaat begint ook in deze periode. De Leidse rechtsfilosoof Paul Cliteur schrijft over deze generatie: ‘Opgegroeid in weelde, banen voor het oprapen en eigenlijk zonder dat men ergens voor behoefde te strijden — dat waren de omstandigheden waaronder de protestgeneratie opgroeide. Het enige gevaar dat op de loer lag was de verveling. Strijd had men niet geleverd, en al helemaal niet tegen een groot gevaar als het nationaal-socialisme.’³

Cliteur wijst erop dat de protestgeneratie vooral uit was op het ondermijnen van gezag en geeft daar ook een verdere uitleg van. Vrijwel iedere vorm van gezagsgetrouwheid werd door bijvoorbeeld de schrijver Harry Mulisch ter discussie gesteld. Het beeld van de oorlogsmisdadiger bij uitstek, Eichmann, werd door Mulisch geïjkt op het beeld van de brave burger. Eichmann verpersoonlijkte voor hem de doodgewone mens, de ma-

chine bevelenontvanger, die bij miljoenen over de aarde rondloopt.⁴ De Amerikaanse professor Allan Bloom constateert dat min of meer dezelfde motivering voor het ondermijnen van gezag werd gebruikt op de Amerikaanse universiteiten.⁵ Dit denken van Mulisch stond niet op zichzelf, maar vinden we ook bij schrijvers als Adorno en Fromm.⁶ Het gaat mij er hier daarbij niet om de claim te ontkennen dat het vermogen tot kwaad in iedere mens zit, maar wel het op basis daarvan verdacht maken van iedere gezagsstructuur. Om het nog bedenkelijker te maken neemt de protest-generatie Mao, Castro en Che Guevara aan als rolmodellen. Marxisme en communisme raken onder deze generatie in zwang, volslagen blind als zij waren voor de totalitaire regimes die daarachter schuilgingen.

In het voetspoor van de ontvoogding voltrok zich een snelle ontzuiling en ontkerkelijking. Instituten werden verfoeid vanwege hun zogenaamde

*De geest van 1968
bewerkstelligde een morele en
culturele omwenteling die ook
zichtbaar is in 'de jeugd van
tegenwoordig'*

inperkende werking op het individu, dat enkel het gebod van de zelfontplooiing te volgen had. Gedreven door experimenteerdrijf en een ongekenne drang tot individualistische zelfexpressie werd de enkeling voornamelijk zichzelf tot maatstaf.⁷ Was het gebied van de moraal voor een belangrijk deel ingekleurd door de traditie en het

christelijke levensbeginsel, nu viel de moraal ten prooi aan het subjectivisme en mocht iedereen doen waar hij zich goed bij voelde. Immers, de afwijzing van gezag impliceerde ook dat morele autoriteiten en instituten de wacht werd aangezegd.

De geest van 1968 bewerkstelligde dus een culturele en morele omwenteling onder een complete generatie en haar gevolgen zijn daardoor, zoals we straks zullen zien, ook zichtbaar in 'de jeugd van tegenwoordig'. Allan Bloom wijst erop dat het denken van de sixties na de Tweede Wereldoorlog niet uit de lucht kwam vallen. Ideeën die destijds populariseerden (zoals het subjectivisme), waren onder filosofen in het Europa van eind negentiende, begin twintigste eeuw al wijd verspreid. 'The self-understanding of hippies, yuppies, panthers, prelates and presidents has unconsciously been formed by German thought of a half-century earlier.'⁸ Bloom beschrijft hoe tijdens de oorlog veel Europese intellectuelen op de vlucht voor Hitler terechtkomen op Amerikaanse universiteiten en hoe dientengevolge de filosofieën van onder anderen Nietzsche, Marx, Freud en Weber ingang vonden in het denken.

De in Bonn geboren econoom E.F. Schumacher beschrijft in *A guide for*

the perplexed zijn ervaringen op de Europese universiteit in de jaren '30 naar aanleiding van een gebeurtenis bij een bezoek aan de Russische stad Leningrad in augustus 1968.⁹ Hij raadpleegt daar op een gegeven moment zonder veel succes een stadskaat om uit te vinden waar hij zich bevindt, en schrijft: 'Ik kon verschillende grote kerken zien, maar er was geen spoor van op mijn kaart te vinden.' Een tolk komt hem helpen en legt uit dat kerken niet op de stadskaat worden weergegeven. Schumacher spreekt hem tegen en wijst op een grote kerk die helder gemarkeerd wordt op de kaart. 'Dat is een museum', zegt de tolk, 'niet wat wij een "levende kerk" noemen. Het zijn slechts de "levende kerken" die wij niet laten zien.'

Schumacher realiseert zich op dat moment dat hij gedurende zijn hele school- en universitaire carrière kaarten van het leven en de wetenschap heeft gekregen die niet de dingen weergaven waar hij het meest om gaf en die zijn gedrag voor het grootste deel bepaalden. De 'kaarten' die hij wel gekregen had leerden hem dat vrijwel al zijn voorouders tot voor kort hun levens inrichtten op basis van irrationele geloven en absurde bijgeloven, die slechts interessant waren voor musea. Tijdens die periode verkeerde hij jarenlang in verwarring en ontbeerde hij een tolk om hem verder te helpen.

We worden hier door Schumacher gewezen op het fundamentele probleem van de richtingloosheid die zich vanuit de universiteiten in alle haarvaten van de samenleving heeft genesteld. De (post)moderne mens is 'voorbij goed en kwaad' (Nietzsche) en aanbeland in het tijdperk van het waardenrelativisme. Bloom noemt deze verandering in onze kijk op de moraal en de politiek vergelijkbaar met de vervanging van het Griekse en Romeinse heidendom door het christendom.¹⁰ Waarden zijn niet langer de in God gefundeerde waarheden die wij met behulp van onze rede en de openbaring kunnen ontdekken om de waarheid omtrent het goede leven te achterhalen.

Wellicht zal iemand tegenwerpen dat wij toch democratische waarden, zoals vrijheid, gelijkheid en tolerantie hebben en dat juist voor zulke waarden meer aandacht is gekomen. Op zichzelf genomen is dat juist, maar omdat de verbinding met God, de waarheid en een visie op het goede leven zijn gerelativeerd, bestendigen deze waarden enkel de status quo. Juist de dominantie van het gelijkheidsdenken maakt dat de democratie geneigd is tot de opvatting dat alle levensstijlen en waarden aan elkaar gelijk zijn, waardoor verdraagzaamheid noodgedwongen de hoogste deugd in de samenleving wordt.¹¹ Misschien moeten we zelfs wel stellen dat tolerantie de enige deugd is, waarmee zij verwordt tot een knellend harnas: het gaat er niet langer om het goede leven te vinden, maar om het creëren van je eigen levensstijl. De mogelijkheden daarbij zijn legio en de ene stijl is niet beter dan de andere.

De huidige generatie jongeren groeit op in een wereld waarin zij dit paradigma van relativisme, subjectivisme en solipsisme — iedereen is een zonnetje in zijn eigen universum — met de paplepel krijgt ingegoten. Sinds het bildungsideaal heeft afgedaan, wemelt het op onze scholen en universiteiten van de bijzondere en unieke studenten. Het steeds hogere welvaartsniveau creëert een complete en almaar uitdagende lifestyle-industrie die zich bezighoudt met onze begeerten, behoeften en ordinaire pleziertjes. De jonge filosoof en publicist Rob Wijnberg omschrijft de jeugd van tegenwoordig met de kernwoorden *boeiuh* (symboliseert een bepaalde vorm van apathie of onverschilligheid), *chilluh* (staat voor een levenshouding doordrenkt van ruimdenkendheid en scepsis) en *pimpuh* (houdt opwaarderen en personifiëren in, en verwijst tevens naar het hedonisme en individualisme die zich binnen de jeugdgemeenschap profileren).¹²

Niet alleen de problemen met het milieu en de huidige kredietcrisis, maar ook de maatschappelijke onrust en de gezinscrises maken duidelijk dat de werkelijkheid voor wie immateriële waarden onbelangrijk zijn weerbarstiger is dan gedacht. We worden eraan herinnerd dat ons zijn en onze mogelijkheden begrensd zijn. Er is daarom dringend behoefte aan een morele heroriëntatie. Huiverde Nietzsche niet bij het door hem opgeroepen nihilisme en stelde niet Sartre zelfs nog ethische vragen? Het relativisme

ondermijnt uiteindelijk alle idealen en zal geen zingeving of houvast bieden in een tijd waarin jongeren het voor het eerst sinds lange tijd minder welvarend lijken te worden dan de generaties voor hen.

Wie vooruit wil (en moet, want terug kunnen we nooit) moet zijn

*Wie vooruit wil moet zijn
blik niet op oneindig zetten,
maar proberen te leren van
het verleden*

blik niet op oneindig zetten, maar proberen te leren van het verleden. De universiteiten zouden er juist goed aan doen de waarheidsvraag en de *humanoria* weer centraal te stellen. Kortom, de vraag naar wat de mens is en hoe hij moet leven. Socrates en Plato deden dat groots in de klassieke filosofie en het was daar in het oude Griekenland dat de universiteit, de academie, haar oorsprong vond. Sören Kierkegaard begint bij Socrates, omdat hij een echte zoeker was die ervan uitging dat de waarheid ergens in ons resoneerde.

De indruk moet daarbij niet bestaan dat Socrates iedereen wel even de waarheid vertelde. De waarheid geheel kennen is niet mogelijk, maar er valt wel heel veel redelijks over te zeggen, en zij is zeker niet subjectief. Plato omschrijft deze zoektocht als een 'edel waagstuk'.¹³ Hij bedoelde daarmee aan te geven dat hij uitging van een hogere werkelijkheid dan de

zichtbare wereld. De hogere werkelijkheid is daarbij het belangrijkste, omdat die de norm stelt voor de houding van de mens ten opzichte van beide werkelijkheden. Door die hogere, objectieve werkelijkheid liet Plato zijn leven bepalen. Plato bracht dit in zijn strijd tegen de sofist op de noemer dat niet de mens, maar God de maat van alle dingen is.¹⁴

In het christendom gaat het eveneens om de waarheid. De waarheid is hier Gods Zoon die uit de hemel in de historische werkelijkheid is gekomen. Hij komt van boven en is letterlijk een nieuw begin, dat de tijd overstijgt. Het is zoals bij de kerkvader Augustinus, die door Cicero's dialoog *Hortensius* wordt aangespoord tot filosoferen, waarna hij zich na een lange zoektocht bekeert tot het christendom. In het christendom maakt Christus zichzelf niet alleen

Waarheid of moraal wordt niet vastgesteld bij meerderheid van stemmen

bekend als 'de weg, de waarheid en het leven',¹⁵ maar Hij honoreert de zoektocht naar deze waarheid ook met de belofte 'zoekt en gij zult vinden'.¹⁶

In de klassiek-christelijke traditie was men zich niet alleen bewust van de eindigheid van de mens, maar ook van zijn feilbaarheid. Benedictus xvi schrijft daarom: 'Moeten we de definitie van vrijheid, als mogelijkheid tot willen en mogelijkheid tot het uitvoeren van het gewilde, niet aanvullen met een samenhang met de rede, en met de gehele mensheid, opdat het niet tot een tirannie van het onredelijke komt?'¹⁷ Voor het cda is de samenleving niet maakbaar en de waarheid en moraal kunnen dan ook nooit ontspruiten uit de staat. Evenmin wordt de waarheid of de moraal vastgesteld bij meerderheid van stemmen. De enige uitweg is daarom de herontdekking van het transcendente, aldus Gabriel Marcel: '[...] onze enige kans ligt in een beroep, niet op een macht, maar op een orde van de geest, die ook de orde van de genade is.'¹⁸ Voor het recht — en in het bijzonder grondrechten — is het bestaansrecht gefundeerd in de waarheid buiten ons. Er moet dus iets zijn wat ons eigen ik overstijgt en dat kan ook niet in de gemeenschap zelf gefundeerd zijn, omdat ook die uiteindelijk in zichzelf richtingloos kan worden. In de klassieke beschaving, in het christendom en in hun wederzijdse ontmoeting en bevruchting ligt het zwaartepunt van de geschiedenis. Ondanks andere hoge culturen is de beschaving nergens zo tot bloei gekomen en is nergens zo aangehaakt bij de werkelijkheid als daar in die ontmoeting. Alleen op de morele basis die daar geboden wordt kunnen wij ijveren voor recht, gerechtigheid en vrijheid. De menselijke waardigheid berust dan in het *imago Dei*, die ook in de natuurlijke ordening in de schepping tot uitdrukking komt. Die ordening is geen beperking van de menselijke vrijheid, maar constitueert en beschermt haar.

Noten

-
- 1 Richter 21:25.
- 2 Benedictus xvi, *Alles heeft zijn tijd. Inspiratie voor elke dag. Dagboek*. Kampen: Kok, 2008, p. 171.
- 3 Paul Cliteur, *Tegen de decadentie. De democratische rechtstaat in verval*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 2004, pp. 156-157.
- 4 Cliteur 2004, pp. 157-158. Mulisch doet zijn uitlatingen in Harry Mulisch, *De zaak 40/61. Een reportage*. Amsterdam: De Bezige Bij, 1962. Zie ook Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A report on the banality of evil*. New York: The Viking Press 1963.
- 5 Allan Bloom, *The closing of the American mind*. New York: Simon & Schuster, 1987, p. 326.
- 6 Zie ook de genoemde werken van Paul Cliteur en Allan Bloom.
- 7 Marcel ten Hooven e.a. (red.), *Benauwd in het midden* (cdv, Zomer 2008). Amsterdam: Boom, 2008, pp. 12-13.
- 8 Bloom 1987, p. 147.
- 9 E.F. Schumacher, *A guide for the perplexed*. Londen: Sphere Books Ltd, 1978, p. 9.
- 10 Bloom, p. 147.
- 11 Francis Fukuyama, *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*. Amsterdam: Olympus, 1999, pp. 325-336.
- 12 Rob Wijnberg, *Boeih! Het stille protest van de jeugd*. Amsterdam: Prometheus, 2007, p. 10. Scherpe analyse van de huidige jeugdcultuur.
- 13 Plato, *Phaedo*, 114d. Vertaling Xaveer De Win. (Plato, *Verzameld werk*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1978.)
- 14 Plato, *Theaetetus*, 176b. Zie ook Plato, *De Wetten*, 715e -716d.
- 15 Johannes 14:6.
- 16 Mattheüs 7:7.
- 17 Benedictus xvi, *Geloof, waarheid en tolerantie. Het christendom en de wereldgodsdiensten*. Tielt: Lannoo, 2008, pp. 188-189.
- 18 Gabriel Marcel, *De mensen contra het menselijke*. Utrecht: Bijleveld, 1958, p. 19.